

Департамент культури, туризму, національностей та релігій
Запорізької обласної державної адміністрації
Комунальний заклад "Запорізька обласна бібліотека для дітей "Юний читач"
Запорізької обласної ради

Під спільним українським дахом

Поради бібліотекареві по роботі з національними товариствами
Запорізької області

Запоріжжя
2018

Під спільним українським дахом. Поради бібліотекарів по роботі з національними товариствами Запорізької області: методичні рекомендації / укладачі І. М. Гудіна, І. В. Корнієнко; Запорізька обласна бібліотека для дітей "Юний читач". – Запоріжжя, 2018. – 20 с.

Методичні рекомендації містять цікаві відомості про єврейський та циганський народи, які представлені численною громадою у Запорізькій області, а також сценарії заходів, які сприятимуть організації роботи з популяризації традицій та звичаїв цих народів.

Розраховано на бібліотечних фахівців та широке коло читачів.

Укладачі

Гудіна І. М.

Корнієнко І. В.

Комп'ютерна верстка

та редагування

Веселова Л. Г.

Відповідальний за випуск

Данилова Л. В.

На території Запорізької області проживають представники понад 130 національностей і народностей, що складає 30 % від загальної кількості населення області. З часу отримання Україною незалежності у регіоні активізувався процес утворення осередків національно-культурних громад. Стабільність міжнаціональних відносин, відсутність гострих конфліктів та протистоянь – закономірний наслідок та незаперечний доказ виваженості й ефективності державної політики в міжнаціональній сфері, яка забезпечується Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, відповідними органами влади на місцях.

Українська держава не лише декларує та гарантує права національних меншин, але і сприяє через органи влади на місцях їх практичній реалізації. Це дозволяє національним осередкам Запоріжжя у повній мірі здійснювати свою статутну діяльність, спрямовану на зміцнення злагоди та порозуміння в регіоні.

Більшість національних осередків Запорізької області утворилась в період з 1989 по 1993 роки. В числі перших були утворені: обласне товариство української мови ім. Т.Г.Шевченка "Просвіта", товариство єврейської культури, товариство білоруської мови, німецьке товариство "Відродження". Згодом були започатковані обласне болгарське товариство, товариство "Русь", литовське товариство, Грецький союз та інші товариства, які увійшли до складу обласної Асоціації національно-культурних товариств, яку довгий час очолював відомий український поет та громадський діяч Петро Павлович Ребро.

Попри те, що мешканці Запорізької області мають різне етнічне коріння, цей фактор ніколи не був визначальним у їхніх взаємовідносинах. На Запоріжжі завжди панували і панують високопатріотичні настрої. Сьогодні в області проживає понад тисяча переселенців зі Сходу України та Криму. Наші краяни всіляко допомагають цим людям, не переймаючись їхньою національністю та віросповіданням. На даний час міжетнічна ситуація в області характеризується стабільністю, виваженістю, стриманістю у відносинах між громадянами різних національностей. У регіоні не зафіксовано проявів національної нетерпимості, ксенофобії, які б призвели до міжнаціональної ворожнечі чи конфліктів.

Національно-культурні товариства Запорізької області приділяють увагу відродженню своїх традицій та звичаїв, вивченню рідних мов, задоволенню духовно-релігійних та інформаційних потреб, налагодженню зв'язків зі своїми етнічними батьківщинами. Знаними і відомими своєю активною громадською діяльністю нині є такі товариства, як: Ассирійська діаспора в Запорізькій області, Запорізька регіональна організація Конгресу азербайджанців України, Єврейська Рада Запорізької області, Запорізьке обласне грецьке товариство "Еллада", Запорізька обласна громадська організація "Осетино-аланське культурне товариство, Громадська організація "Запорізьке міське грузинське товариство ім. Шота Руставелі", Громадська організація "Обласний культурно-діловий центр чеченської діаспори "Вайнах", Запорізьке обласне товариство болгарської культури, Запорізький єврейський громадський центр "Мазаль Тов",

Спілка вірмен Запорізької області, Запорізьке товариство корейської культури, Громадська організація "Арабський Центр", Чеське культурно-освітнє товариство "Чехоград", Товариство білорусів "Мінськ", Спілка поляків Запоріжжя "Полонія", Товариство німців "Відергербург" та ін.

Бібліотеки для дітей можуть стати своєрідними центрами міжнаціонального культурного спілкування, сприяти створенню атмосфери довіри, гуманності та взаємоповаги між представниками різних народів, що населяють нашу область, налагодивши співпрацю з національно-культурними товариствами та спілками.

Творчу зустріч з представниками різних національних товариств можна провести у формі **усного журналу "Мир і згода єднає всі народи"**. Кожна сторінка журналу присвячується історії та традиціям певного народу та супроводжується розповідями представників різних національностей, відеопрезентаціями, художніми виступами тощо.

"Жива бібліотека" чи **"Жива книга"** – це принципово нова форма інтерактивного заходу, спрямованого на живе спілкування аудиторії з запрошеним гостем. Модель "Живої бібліотеки" була адаптована в Україні у 2007 році, апробована спочатку в Національній бібліотеці України для дітей. Захід проводиться у формі питання – відповідь. Запитання можуть стосуватись різних сфер життя певної національності: історії, культури, літератури, традицій, обрядів, побуту, кухні тощо. Метою заходу у цьому форматі є сприяння міжкультурному діалогу шляхом заохочення дітей та підлітків до спілкування з представниками різних етнокультурних середовищ, запобігання проявам расизму та ксенофобії серед молоді, формування толерантного, доброзичливого ставлення до представників інших національностей.

Діалог-розмова. Ця форма роботи дуже близька до попередньої. Діалог-розмова – це обмін думками між двома особами. Як бібліотечний захід, діалог може проводитись між групою юнацтва та запрошеним гостем, наприклад, письменником, художником, лікарем, правознавцем, істориком, військовим, психологом тощо. Розмова також відбувається в режимі: "запитання – відповідь", проте тут запитання можуть бути взаємними.

Інформ-коктейль. Ця форма роботи – це суміш цікавої, нової для сприйняття інформації. У форматі інформ-коктейлю можна використати різні форми подання інформації: безпосереднє спілкування, виставка предметів побуту, книжково-ілюстративна виставка за книгами письменників даної національності, відеопрезентації, присвячені святам та традиціям, дегустація національних страв, виступи художньої самодіяльності.

Інформаційно-розважальний калейдоскоп. В основі проведення заходу лежить принцип роботи калейдоскопу – зміна явищ. Захід проводиться з метою інтелектуального розвитку дітей та цікавого проведення дозвілля. Увазі дітей пропонується книжково-ілюстративна виставка-панорама, де розміщуються "цікавинки" з історії, географії, літератури, мистецтва тощо. Бібліотекарі готують невеликі повідомлення,

присвячені різним аспектам життя певних народів, що мають обов'язково зацікавити дітей. Повідомлення можна перемежовувати з вікторинами, невеликими конкурсами, робити музичні паузи.

Інтерактивна виставка (від англ. interactive – "той, що взаємодіє") – виставка, яка містить інтерактивні експонати (елементи) і основною метою якої є залучення користувачів до створення (поповнення) експозиції. Може бути організована як у традиційному вигляді в приміщенні бібліотеки, так і в електронному – на сайті установи. Елементами інтерактивності є всі складові, за допомогою яких відбувається взаємодія з іншою людиною (користувачем): оцінки, відгуки, вікторини, кросворди, опитування, малюнки, загадки, елементи гри, бесіди та масові заходи, організовані біля виставки.

Нижче пропонуємо вашій увазі кілька сценаріїв заходів, які можна організувати в бібліотеці з залученням представників єврейського та циганського товариств, що представляють на території Запорізької області доволі численні меншини.

Інформ-коктейль "Перлини єврейської культури на Запоріжжі"

Сценарій зустрічі з представниками єврейського товариства

Захід можна приурочити до Міжнародного Дня культури, який відзначається щороку 15 квітня.

Перший ведучий: Міжнародний день культури (World Day of Culture) було засновано на честь прийняття 15 квітня 1935 року міжнародного договору «Про охорону художніх і наукових закладів та історичних пам'яток», який став відомим у міжнародно-правовій практиці як Пакт Реріха. В цей день у багатьох країнах проходять різноманітні святкові заходи.

Другий ведучий: На наше сьогоднішнє свято, приурочене до цього дня ми запросили представників єврейського товариства м. Запоріжжя. Вітаємо Вас, друзі!

Перший ведучий: Офіційно на території, яку сьогодні займає Запорізька область, євреї з'явилися лише наприкінці XVIII століття. Місто Запоріжжя, яке на той час носило назву Олександрівськ, почало заселятися євреями після встановлення смуги осілості. Громада потроху зростала. Так, у 1897 році з 18849 мешканців міста євреїв було 5290. У той час, як в інших повітах євреї здебільшого займалися торгівлею та різними ремеслами, в Олександрівському повіті головним їхнім заняттям було землеробство (ним займалося 3700 євреїв), а також виготовлення одягу і тканин.

Другий ведучий: В кінці XIX – на початку XX століття місцева єврейська громада кілька разів серйозно постраждала від погромів, які прокотились тоді по всій Російській імперії. Особливо страшними були погроми 1905 року. А вже після жовтневого перевороту 1917 року та громадянської війни діяльність єврейської громади Запоріжжя була майже повністю паралізована та зруйнована. Населення міста, що за рахунок будівництва промислових підприємств ставало індустріальним центром півдня

України, стрімко зростало. У 1926 році в місті проживало 56000 мешканців, з яких 11500 були євреї. А у 1939 році, коли наше місто стало обласним центром, його населення складало вже 300000 чоловік.

Перший ведучий: Під час Другої світової війни практично все єврейське населення Запоріжжя, яке не встигло евакуюватися, було знищене. Історики найчастіше наводять дані про 37000 чоловік, знищених нацистами в яру неподалік від синагоги, але точна кількість жертв Голокосту в Запоріжжі невідома і до цього часу. Після звільнення нашого міста від нацистів євреї, що перебували в евакуації, почали поступово сюди повертатись. За даними на 1959 рік євреї становили лише 4% загального населення міста – 17400 осіб.

Другий ведучий: На сьогоднішній день у Запоріжжі створена основа інфраструктури сучасної єврейської громади, яка покликана не тільки надати євреям міста можливість національного і релігійного самовираження, а й об'єднати їх. Велика увага приділяється галузі освіти та культури. В свою чергу в освітніх закладах дбайливо зберігають та передають наступним поколінням єврейські традиції та пам'ять про видатних представників єврейського народу.

Перший ведучий: Наші сьогоднішні гості приготували своєрідний інформкоктель, присвячений кільком видатним представникам єврейського народу. Всі вони народились у Запоріжжі і прославили його, ставши визнаними культурними та освітніми діячами. Тож, передаємо слово нашим гостям. *(За відсутності гостей подану нижче інформацію можуть озвучити ведучі заходу або учні).*

На мультимедійному екрані з'являється портрет Олександра Цфасмана.

Перший учасник: З ім'ям Олександра Цфасмана – піаніста, композитора, диригента, аранжувальника і керівника оркестру пов'язаний період радянського джазу з середини 20-х і до кінця 60-х років. Олександр Наумович Цфасман народився 14 грудня 1906 року в місті Олександрівськ (нині Запоріжжя) в родині перукаря. З семи років Олександр навчався грі на скрипці і фортепіано, а у дванадцять вступив на фортепіанне відділення музичного технікуму у Нижньому Новгороді. Продовживши навчання в Московській консерваторії на фортепіанному відділенні по класу професора Ф. М. Блуменфельда, Олександр Цфасман починає своє знайомство з джазом. У 1924 році він пише ряд танцювальних п'єс, які отримують великий успіх серед них "Ексцентричний танець", "Сумний настрій" та інші.

Наприкінці 1926 року Олександр Цфасман створює у Москві свій перший професійний джазовий колектив – "АМА-джаз". З цим оркестром Цфасман виступає в саду "Ермітаж", а також на естрадах великих ресторанів і в фойє найбільших кінотеатрів. А в кінці 1927 року джазова музика у виконанні оркестру Олександра Цфасмана прозвучала по радіо. Це була перша джазова радіопередача в СРСР. Трохи пізніше його колектив починає записувати платівки, які стали одними з перших радянських джазових грамзаписів.

Піаністичний талант Цфасмана викликав захоплення таких видатних музикантів як Олександр Гольденвейзер, Костянтин Ігумнов, Генріх Нейгауз, Дмитро Шостакович. Піанізм і композиторська творчість Олександра Цфасмана злиті в мистецтві воедино. Переважна кількість створених ним творів призначені для фортепіано, а потім аранжовані для джаз-оркестру. В основному це танці, пісні, фантазії і обробки популярних мелодій. Однак у Цфасмана є і твори великої форми. Серед них балетна сюїта "Рот-фронт" для оркестру, написана у 1931 році, концерт для фортепіано з джаз-оркестром, створений у 1941-му і концерт для фортепіано з симфонічним оркестром, що вийшов з рук майстра у 1956-му. Олександр Цфасман написав також чимало музики до театральних постановок і кінофільмів. Помер наш талановитий земляк у 1971 році, похований у Москві.

Давайте послухаємо зараз одну з відомих його композицій. (*Звучить одна з відомих мелодій О. Цфасмана*).

На мультимедійному екрані з'являється портрет Саула Черниховського.

Другий учасник: Саул Черниховський народився 1873 року в Михайлівці Таврійської губернії (нині Запорізька область). З дитинства проявляв великі здібності у вивченні мов (крім російської, він знав іврит та ідиш, німецьку, латину та грецьку). Юнак мав неабияку схильність до літератури. З раннього віку він почав писати і публікувати свої вірші. У дванадцять років Саул написав героїчну біблійну поему, а в п'ятнадцять – перекладав Пушкіна на іврит. Проте, попри явний літературний талант, юнак вирішив стати медиком. Лікарські знання Черниховській поїхав здобувати в Гейдельберг і Лозанну, а після повернення з-за кордону працював лікарем в Мелітополі, у Харківській губернії. У 1910 році переїхав до Петербургу. Під час першої світової війни також працював лікарем у госпіталі. Після війни повернувся до Одеси, заробляв приватною практикою. У 1922 році емігрував з Росії, оселився у Берліні, а в 1931-му переїхав в Ерец-Ізраель (Земля Ізраїльська), де продовжив медичну практику. При цьому він не переставав писати, зокрема брав участь в складанні Словника медичних і природничо-наукових термінів (на латині, івриті та англійською). Крім того, Черниховській також продовжував писати вірші, займався перекладами творів знаменитих авторів. З 1936 року він був представником літератури на івриті в міжнародному ПЕН-клубі. Свого часу саме Черниховській переклав на відроджену єврейську мову іврит "Іліаду", "Одіссею" і "Слово про полк Ігорів". У 1935 та 1937 роках він навіть був номінований на Нобелівську премію з літератури, але не отримав її. Зате йому двічі вручали літературну премію імені Бялика – нагороду, яка присуджується муніципалітетом Тель-Авіва літераторам, які пишуть на івриті. Помер Саул Черниховський у 1943 році, похований в Єрусалимі. Іменем Черниховського названі вулиці в багатьох містах Ізраїлю, а також будинок письменника у Тель-Авіві, школи та інші установи. Його пам'ять увічнена також і на банкноті в 50 шекелів, яка випускається з 2014 року. *На мультимедійному екрані з'являється портрет Саула Черниховського.*

медійному екрані демонструється зображення купюри з портретом С. Черниховського.

На мультимедійному екрані з'являється фотопортрет Єви Нейман.

Третій учасник: Єва Нейман – одна з головних фігур сучасного українського кінематографа. Вона народилася 21 червня 1974 року у Запоріжжі в родині інженера та музикознавця. Закінчила загальноосвітню школу № 30, навчалась у Запорізькому державному університеті (нині ЗНУ) на факультеті психології і соціальної педагогіки. Коли їй ще не було двадцяти, емігрувала до Німеччини, де в Берліні закінчила Німецьку академію кіно та телебачення.

І хоча Єва навчалася майстерності в Німеччині, у великий кінематограф вона увійшла, коли активно співробітничала з відомим одеським режисером Кірою Муратовою. У 2000 році Єва Нейман була стажером режисера у Муратової при створенні фільму "Другорядні люди", після чого зайнялася власними проектами.

Єва Нейман випустила три короткометражні, три документальні і три художні фільми – "Біля річки" (2007), "Будинок з башточкою" (2012) і "Пісня пісень" (2015).

Стрічка "Біля річки" була знята російською мовою на Одеській кіностудії і показана у 2007 році на Московському міжнародному кінофестивалі. Це був перший фільм українського виробництва після 1991 року, показаний на фестивалі. Він демонструвався також на 37-му Міжнародному кінофестивалі в Лагові (Польща), де завоював срібну нагороду, був представлений поза конкурсу на Міжнародному кінофестивалі в Роттердамі. Фільм також виборов нагороду на популярному кінофестивалі goEast, що проводиться Інститутом кіномистецтва Німеччини (DIF) у Вісбадені.

Другий її фільм "Будинок з башточкою" знятий за автобіографічним оповіданням Фрідріха Горенштейна. Це трагічна історія 8-ми річного хлопчика, який взимку 1944 року повертався з мамою в рідне місто з евакуації. На півдорозі додому, на невідомому полустанку їх знімають з поїзда, бо мати хлопчика захворює на тиф та помирає. Він продовжує свій шлях додому вже без мами, а з вікна поїзда в останнє бачить станцію, на привокзальній площі якої стоїть старий будинок з башточкою і де навіки залишилась його мати. Цей фільм також отримав свої нагороди: головну нагороду конкурсної програми "Від Сходу до Заходу" 47-го Міжнародного кінофестивалю у Карлових Варах та Гран-прі і нагороду за найкращу операторську роботу 16-го Міжнародного кінофестивалю "Темні ночі" у Таллінні.

В основу третього фільму "Пісня пісень" покладений ліричний твір єврейського письменника Шолом-Алейхема. Стрічка, події якої розгортаються у єврейському містечку початку ХХ ст., є вільною інтерпретацією однойменного юнацького роману великого єврейського письменника про нерозділене кохання. Розповідаючи про фільм Єва Нейман сказала: " Насправді я в фільмі використовувала дуже багато фрагментів з дуже багатьох творів Шолом-Алейхема. З його розповідей, романів, повістей, навіть

афоризмів, спогадів. Все на світі там зібрано – де фрагментом, де характером, де якоюсь фразочкою".

Ця стрічка, як і її попередні дві, знімалася в Одесі. Фільм вперше показали на чеському кінофестивалі в Карлових Варах. Тоді його відзначило екуменічне журі. Прем'єра "Пісні пісень" в Україні відбулася на Одеському кінофестивалі, де фільм був представлений і в національному, і в міжнародному конкурсах і взяв два "Золотих Дюки".

На мультимедійному екрані демонструється фрагмент з фільму "Пісня пісень".

Другий ведучий: Так, Запорізька земля дала світові чимало видатних постатей у багатьох галузях. За народженням вони мають різні національності, але всі вони наші земляки, і своїми талантами, своїми досягненнями прославляють наш край, нашу рідну Україну. І ми в праві пишатися цим. Сьогодні наш інформ-коктейль присвячений представникам саме єврейського народу, проте у кожній національності, представленій нашим запорізьким краєм, і ви, я думаю зі мною погодитесь, знайдуться не менш талановиті особистості.

Перший ведучий: Але повернемося до нашої сьогоднішньої теми. Звичайно ми не можемо в одній зустрічі охопити всі аспекти єврейської культури, проте додати до нашого інформ-коктейлю кілька яскравих інгредієнтів у наших силах, тим паче що без них неможливо уявити єврейський народ. Це – національні танці й кухня. Ну і, звичайно ж, трохи поговоримо про побут та одяг євреїв

Перший учасник: Кажуть, вперше євреї почали танцювати відразу після появи Тори, біля основи Синайської гори. Правда, обставини цих танців були ненастільки благочестивими, наскільки це можна припускати. Справа в тому, що люди просто втомилися чекати Мойсея, який був зайнятий розмовою зі Всевишнім, і спорудили золотого ідола, принесли йому якісь жертви і влаштували навколо танці з піснями.

Інші давні згадки про танці євреїв – це танець семи покривал, який виконала Саломея перед царем Іродом в обмін на голову Іоанна Хрестителя, "скачки і танці" перед Богом царя Давида під час перенесення шкіни в місто Єрусалим і танці знатних і вельми благочестивих людей в період святкування виливання води на жертовник.

Один із найпопулярніших єврейських танців – це танець під назвою "Сім сорок". Історія його дуже цікава. Сталося все через указ, виданий російським царем ще у 19 столітті. Згідно з ним всім євреям заборонялося постійно проживати в містах, можна було перебувати в них лише в денний час. А головним містом для євреїв в Російській імперії була Одеса, до якої ранковий потяг прибував о 7.40 ранку, а вирушав з міста о 7.40 вечора.

Холодні зими змушували людей, що очікували на потяги, пританцьовувати, щоб не змерзнути. Так і з'явилися мелодія і танець під назвою "Сім сорок".

На мультимедійному екрані демонструється танець "Сім сорок" (або, по можливості у виконанні запрошених гостей).

Другий учасник: За давніх часів українські євреї – чоловіки носили старопольський костюм – довгий чорний сюртук, штани, заправлені в панчохи, черевики. Під шапкою на голові мали ще й ярмулку – невеличку чорну шапочку, якої ніколи не скидали, навіть під час їжі й молитви. Непокриту голову вважали за гріх перед Богом. У зачісці обов'язковими були пейси, що неширокими пасемками звисали з голови по обидва боки обличчя. Єврейки вирізнялись з-поміж інших, передусім, способом пов'язувати хустку, її зав'язували кінцями на потилиці так, щоб було видно вуха. Заміжні єврейки, крім того, носили перуки, а власне волосся стригли: всі вважали, що жінці ніколи дбати про власну зачіску, бо їй треба, насамперед, глядіти чоловіка і дітей.

Третій учасник: А зараз – кілька цікавих фактів про житло та традиційну кухню євреїв. Житла євреїв відрізнялися від українських. Як правило, їх розплановували, щоб мати вихід одразу на вулицю. Це диктувалося умовами і специфікою діяльності євреїв. Оскільки торгівля була основним їхнім заняттям, то часто-густо житло ставало ще й крамницею. Єврейські будинки мали вікна і двері більших розмірів, ніж українські. Господарських споруд, а отже й подвір'їв та огорож практично не було, за винятком тих господарств, де тримали худобу. Якщо в українській хаті повсякденний одяг тримали на жердці, то у євреїв його чіпляли на позабиваних у стіну цвяхах та кілках. Порівняно більше, ніж інші народи, мали євреї посуду. І не лише того, в якому їжу подавали до столу, а й того, в якому їжу готували. Наприклад, для молочних і м'ясних страв кожна господиня тримала окремі горщики чи каструлі. Гріх було також готувати рибу в молочному чи м'ясному горщику. Був і спеціальний пасхальний посуд – як столовий, так і кухонний. Ним користувалися тільки раз на рік.

Єврейська кухня в тому вигляді, в якому вона склалася в Україні, є результатом поєднання традиційної кулінарії євреїв з елементами української, польської і частково німецької кухні. Простота та швидкість приготування, використання готової сировини – бульйонів, яєць, локшини (вермішелі) і рубленого м'яса (котлети, паштети), а також пристосованість єврейських страв до приготування на плиті, – все це послужило причиною широкого поширення єврейської кухні у всьому світі. Серед найбільш поширених та відомих блюд єврейської кухні – форшмак з оселедця, шакшука (яєчня з помідорами), квасолевий цимес (солонке овочеve рагу), фалафель (смажені у фритюрі кульки з подрібнених бобових, приправлені прянощами), паштида (овочевий пиріг). *(На мультимедійному екрані під час розповіді демонструється світлина традиційних єврейських страв).*

А зараз ми хотіли би пригостити всіх присутніх традиційним єврейським хлібом – мацою. Багато дослідників вважають, що знаменита манна небесна – це і є та сама маца, яку сьогодні можна приготувати в спеціальній невеличкій печі. Для цього потрібні лише тісто і вода. Маца може мати або прямокутну, або круглу форму, і виготовляється з тіста, процес бродіння якого був перерваний. Маца вживається насамперед під час Песаха у пам'ять про біблійний епізод, пов'язаний з виходом євреїв з Єгипту. Відповідно до Книги Виходу, коли народ Ізраїлю виходив з Єгипту, то не було часу чекати, поки зійде тісто, тому хліб вийшов таким. Давайте з вами спробуємо цей традиційний хліб євреїв. *(Всіх присутніх пригощають мацою).*

Другий ведучий: Сподіваюсь, ви дізнались чимало цікавого про єврейський народ, їхні звичаї, традиції, визначних людей. А зараз я хочу запропонувати вам відповісти на запитання нашої вікторини-тесту, присвяченої Ізраїлю.

Вікторина-тест "Одна земля для трьох народів"

1. Яка валюта функціонує в Ізраїлі? (*Лена, крона, долар, шекель*);
2. Яка друга, після івриту, мова є офіційною мовою держави Ізраїль? (*арабська, ідиш, російська, англійська*);
3. З якою африканською державою межує Ізраїль? (*з Лівією, Марокко, Єгиптом, Суданом*);
4. На узбережжі якого моря знаходиться столиця Ізраїлю Тель-Авів? (*Аравійського, Карибського, Середземного, Червоного*);
5. Як називається символ, зображений на прапорі Ізраїлю? (*Зірка Саула, зірка Соломона, зірка Ірода, зірка Давида*);
6. Що в перекладі з івриту означає слово "Моссад"? (*Заклад, інститут, контора, організація*);
7. На честь якого хижака отримав свою назву піхотний батальйон Армії оборони Ізраїлю, в якому служать переважно жінки? (*Ефа, каракал, фенек, сапсан*);
8. На часи якого ізраїльського царя припадає епоха найвищого розквіту і могутності Єрусалиму? (*Саула, Соломона, Давида, Ірода*);
9. Хто з цих видатних людей єврейського походження відмовився стати другим президентом Ізраїлю? (*Ліон Фейхтвангер, Ісгуді Менухін, Альберт Ейнштейн, Норберт Вінер*);
10. Яке місто є найбільшим морським портом Ізраїлю? (*Тель-Авів, Хайфа, Ашкелон, Ашдод*);

11. Яка їжа (з перерахованого) вважається кошерною з точки зору ортодоксального іудея? (*Ковбаса кров'яна яловича, ікра білуги зерниста, мед бджолиний, нирки заячі верчені*);

12. З ім'ям якого демона пов'язаний один із стародавніх щорічних іудейських обрядів – цап-відбувайло? (*Бегемот, Асмодей, Вельзевул, Азазель*);

13. Як називається найбільший аеропорт Ізраїлю? (*Увда, Сде-Дов, Бен-Гуріон, Ейлат*);

14. У якому з міст Ізраїлю громадський транспорт працює по суботах, у сьомий день тижня, так званий шабат, коли Тора наказує утримуватись від роботи? (*Єрусалим, Хайфа, Нетанія, Тверія*);

15. Що кілька років тому виявив у Мертвому морі ізраїльський вчений Соломон Вассер? (*гриби, перлини, уламок метеорита, корали*).

На території Запорізької області проживає чимало представників ромської національності, яких бажано також залучати до бібліотечного обслуговування. Особливо це стосується дітей та юнацької категорії. Важливо також проводити серед читачів системну роз'яснювальну роботу, спрямовану на протидію упередженому ставленню до осіб, які належать до ромської національної меншини, популяризуючи інформацію про їхні традиції, побут, історію.

Ця робота є особливо актуальною, враховуючи те, що у зв'язку з військовою агресією РФ на Донбасі чимало ромів із Донецької та Луганської областей змушені були змінити місце проживання та переїхали до Запоріжжя. Нині у Запоріжжі створена ромська молодіжна громадська організація "Лачо дром", яка активно займається популяризацією традицій свого народу і відкрита до співпраці. Цікавими для дітей можуть стати теми: "Традиції та обряди ромів", "Минуле народу рома", "Мандрівний народ: роми на українських теренах", "Національна символіка ромського народу", "Циганська народність", "Вірування про циганське щастя", "Міжнародний день голокосту ромів", "Цікаві факти про життя циган", "8 квітня – Міжнародний день ромів", "Нація скрипки і кувалди", "Образи представників ромської національності у світовому мистецтві та літературі" та ін.

Цікавою читачам може стати **книжкова виставка "Циганські" книги**", яку можна організувати в переддень відзначення Міжнародного дня циган (8 квітня) та представити на ній найвідоміші твори, героями яких є ці волелюбні люди: В. Гюго "Собор Паризької Богоматері", збірку Гарсія Лорки "Циганський романсеро", П. Меріме "Кармен", М. Старицького "Циганка Аза", Калініна А. "Циган" (за мотивами твору знято відомий телесеріал), поеми Л. Костенко "Циганська муза", С. Воробкевича "Циганка", П. Куліша "Циган", Ю. Покальчука "Циганські мелодії", С. Руданського "Циган на толоці", "Циган з хроном", "Як циган вчив панського пса сливи їсти", І. Франка "Цигани", "До світла", С. Васильченка "Циганка", М. Коцюбинського "Доро-

гою ціною", О. С. Пушкіна "Цигани", О. Кобилянської "У неділю рано зілля копала", "Земля", О. Гончара "Магда" та ін.

Можна провести в бібліотеці онлайн-слухання народних ромських казок "Як ведмідь від цигана мухи відганяв", "Циган і Смерть", онлайн-перегляди "Циганські народні казки".

Інформаційний калейдоскоп "Мандрівний народ: роми на українських теренах"

Захід можна приурочити до Міжнародного дня ромів, який відзначається у світі щороку 8 квітня починаючи з 1971 року.

Перший ведучий: Роми – група народів індійського походження. Вони вийшли з Індії понад 1000 років тому і за кілька століть розселилися по всьому світу. Представники цієї національності проживають у багатьох країнах світу – в Європі, на Близькому та Середньому Сході, у Північній Африці та в країнах Америки. Зараз їх налічується до 10 мільйонів. В Україні роми вперше з'явилися у XV столітті. Вони переселилися сюди з країн Південної і Центральної Європи. перші поселення були в місті Ужгород, в Бессарабії та в Криму. Згодом у Центральну Україну перемістилися польські цигани, які були змушені переїжджати через запровадження Сеймом Речі Посполитої законів, про виселення циган у віддалені області. Вони розселяються в районах, де за часів Богдана Хмельницького спостерігався великий попит на ковальський та зброярський промисли. Існує навіть припущення про участь циган у визвольній боротьбі українського народу, виходячи з того, що у "Реєстрах усього війська Запорозького" були зазначені такі прізвища козаків, як: Валько Циган, Федір Циганський, Степан Циганчук, Дмитро Циганчик.

Другий ведучий: У 1765 році в Російській імперії кочових циган було проголошено поза законом, кожен з них повинен був обрати собі постійне місце проживання. В українській частині Російської імперії більшість циган на той час проживала у степових південно-східних губерніях. Роми в усі часи неодноразово зазнавали утисків та гонінь з боку правлячих інституцій. Зокрема, під час Другої світової війни було зни-

щено 80% усього ромського населення країн Європи. Тільки на окупованій території Росії та України, за даними директора Варшавського музею борців гетто Міріам Нович, жертвами геноциду стали 300 тисяч циган. Так, у ніч на 24 грудня 1941 року у Сімферополі було розстріляно 800 чоловіків, жінок і дітей. Багато кримських циган, які здавна проживали в Криму, зазнали репресій з боку радянської влади після здобуття нею контролю за півостро-

вом. Вони, разом із кримськими татарами, були депортовані до республік Центральної Азії. Уже за часів незалежності, 8 жовтня 2004 року Верховною Радою України було прийнято Постанову "Про відзначення Міжнародного дня голокосту ромів".

Перший ведучий: Нині ромська меншина в Україні налічує майже 48 тисяч представників, найбільш чисельною вона є на Закарпатті, в Одеській та Дніпропетровській областях. Традиційно роми проживають невеликими громадами і переважно уникають контактів з корінним населенням. Вони намагаються не втручатися у суспільне й політичне життя навколишнього оточення. Їм завжди був потрібен авторитет, який би їх підтягував, організовував. Такими авторитетами у ромів були і залишаються циганські барони – найавторитетніші, найвизнаніші, найрозумніші, на їхню думку, представники нації.

Другий ведучий: Роми ретельно зберігають свої звичаї та традиції, типові риси. Любов до кочового й незалежного життя у них така велика, що влітку коло свого житла вони часто ставлять шатро, де й живуть. Вони вирізняються своєрідним одягом, мають багатий фольклор, зокрема, у ділянці народної поезії (особливо казки), музики, танцю. Вони належать до народів, які легко сприймають елементи культури населення, серед якого проживають. Циганські мотиви мали вплив на музику й літературу інших народів, зокрема, в Україні є вони у творчості Степана Руданського, Михайла Старицького, Миколи Гоголя, Івана Франка та ін. Циган є традиційним персонажем української вертепної драми. Ряд українських народних пісень також пов'язані з циганами. Зокрема: "Ой на горі цигани стояли...", "Я сой Циган", "Заграй ми, цигане старий".

Перший ведучий: Традиційними зайняттями циган були ремесла: ковальство, столярство, лоткарство, виготовлення решіт і мандрівна торгівля; інші джерела їх заробітку – музика, співи і танці, також ворожіння. Цигани, завдяки своєму кочовому способу життя та постійному спілкуванню з кінями, були чудовими знавцями цих тварин. Дуже високим був авторитет циган-конюхів і коновалів, до яких часто звертались за допомогою і добре платили за їх працю, адже вони добре знали на повадках коней, лікували від багатьох хвороб, були прекрасними наїзниками.

Другий ведучий: Кочові цигани мали язичницький світогляд, який, однак, мав релігійне спрямування: вони вірили у існування Бога, диявола, душі, потойбічного життя. Нині за релігією цигани на Наддніпрянщині – православні, в Галичині й на Закарпатті – греко-католики. Проте вони відвідують церкви лише в дні великих свят. Коли дітям виповнюється 10—13 років, проводиться хрещення, де в куми кличуть декілька пар. Роми відзначають більшість християнських свят, зокрема, Різдво (Кючуно), Пасху (Патраді), Трійцю (Русалія), на святах дотримуються традиційних звичаїв, наприклад "уникання", коли чоловіки сідають окремо від жінок.

Своєрідний культ берегині сім'ї у ромів представлений культом ікон, які були одними із найважливіших оберегів. Невеличка іконка зберігалась у кожній кочовій кибитці. За повір'ями циган вона мала розміщуватись на лівій внутрішній стінці

кибитки, де захищала від хвороб ліву, серцеву частину тіла того, хто керував кіньми, його ліву руку, яка тримала пугу – символ глави сім'ї та господаря. Кожен табір мав власну **табірну** ікону, яка належала всім. Її зберігали у кибитці предводителя табору – вайди. Головні події в житті певного циганського роду відбувались біля цих ікон, з ними проводили безліч обрядів та ритуалів. Її берегинею завжди була найстаріша та наймудріша у таборі жінка.

Перший ведучий: У кочових циган України побутував також культ вогню. У минулому, та й у наш час, з ним асоціюються добрі сили природи, які оберігають сім'ю. Культ вогню був настільки великим, що до того часу, доки вогнище не згорить, табір з місця не знімався, а вночі його підтримували молоді нежонаті хлопці. У наш час біля вогню циганки проводять магичні ритуали. Язичницькі релігійні погляди ромів найбільше проявляються у поховальному обряді. Вони вважають, що покійник не помер, а пішов у інший світ, в якому він буде мати нове повноцінне життя. Померлого проносять повз його шатро, біля якого виставляються миски та сковороди з спеціально приготованими стравами, щоб задобрити покійного. За віруваннями циган, покійник непокоїть свою сім'ю, тому кочові цигани якнайшвидше залишали могилу і від'їздили на велику відстань. Осілі цигани в наш час споруджують спеціальні саркофаги, щоб покійник не приходив вночі додому і не непокоїв їх. Як колись, так і у наш час, могилу споруджують у вигляді повноцінного житла: саркофаги являють собою викладені цеглою стіни та дно поховальної ями, куди опускається домовина; на стінки кладеться плита, яка засипається землею; ліворуч від голови покійника та над його головою в стінці роблять скляні віконця, щоб він міг спостерігати за світом, який залишив. Цигани католицького обряду споруджують саркофаг на поверхні землі, у вигляді склепу.

Другий ведучий: Серед представників ромської національності та циганських метисів, так званих романо рат, є багато видатних вчених, письменників, поетів, композиторів, музикантів, співаків, танцюристів, акторів, боксерів, футболістів, істориків, художників. Давайте згадаємо найвідоміших з них. *(На мультимедійному екрані демонструються портрети відомих представників ромської національності).*

Блаженна мати Тереза – католицька черниця, засновниця добродійних місій, лауреат Нобелівської премії миру 1979 року. Впродовж життя допомагала злиденним, хворим і сиротам.

Чарлі Чаплін – легендарний англійський та американський кіноактор і кінорежисер. Визнаний одним із найкращих коміків в історії світового кіно, тричі нагороджений премією "Оскар".

Елвіс Аарон Преслі – славнозвісний американський співак і актор. Один із найуспішніших музикантів ХХ століття.

Іон Войку – знаменитий румунський скрипаль-віртуоз і диригент, засновник Міжнародного Фонду Іона Войку, що займається допомогою музично обдарованим дітям.

Маришка Вереш – голландська співачка, соліст групи "Shocking Blue". Її батько, Лайош Вереш, за національністю угорський циган.

Янош Біхарі – класичний угорський скрипаль і композитор, один із засновників академічної циганської музики.

Джанго Рейнхардт – джазмен-гітарист, один із засновників унікального стилю в гітарному джазі під назвою "джаз-мануш", або "циганський джаз".

Матео Максимов – один з найпопулярніших циганських письменників, а також пастор-євангелик. Першим переклав Біблію циганською мовою.

Наталія Варакута – відома ромська поетеса.

Перший ведучий: І як стислий підсумок нашої зустрічі – калейдоскоп цікавих фактів про ромський народ.

- "Цигани" – збірний термін, такий як "слов'яни", "кавказці", "скандинави" або "латиноамериканці". До циганів відносяться кілька десятків народностей.

- У циган є національний гімн, прапор, художня культура, у т. ч. і література.

- Цигани умовно діляться на східних і західних.

- Цигани як нація сформувались у Персії (східна гілка) і Римської Імперії (вона ж Ромео, вона ж Візантія; західна гілка). Взагалі, зазвичай, кажучи про циган, мають на увазі саме західних циган (групи рому і калі).

- Оскільки цигани групи рома – європеоїди і виникли як нація в європейській країні, вони є європейцями, а не "загадковим східним народом", як люблять писати журналісти.

- "Східних" циган стали називати циганами лише у 19-20 століттях, коли європейці, які відвідували Азію, звернули увагу на їх зовнішню схожість з циганами, а також деякі загальні ремесла і традиції. "Східні" цигани мають культуру, яка різко відрізняється від "загальноциганської" (тобто культури помітно більш численних і культурно розвинених "західних" циган), хоча у тих і тих є спільна культурна спадщина індійських предків. "Східні" і "західні" цигани практично не спілкуються.

- Циганські мови в переважній більшості є нащадками санскриту. Етнічно, цигани є нащадками аріїв, з дравідійською домішкою (дравіди – корінне населення Індії, завойоване аріями, одна з найдавніших культур, що володіла писемністю і на момент завоювання була більш розвинутою, ніж культура кочівників – аріїв).

- Всупереч побутуючої думки, ніякого "вигнання циганів" з Індії та Римської Імперії ніколи не було як події. В Індії циган не було взагалі, були індуси. За останніми генетичним і лінгвістичним дослідженням, предки циган – група індусів касты "дім" приблизно в 1000 чоловік, покинула Індію десь у VI столітті. Припускається, що цю групу музикантів і ювелірів індійський правитель подарував перському, як було заведено звичаями того часу. Вже в Персії чисельність групи сильно розрослася, стався соціальний поділ всередині (в основному, за професіями); частина праціган в IX -X

століттях почала поступово пересуватися на захід. Частина залишилася в Персії і звідти розповзалася на схід.

- Візантію цигани покинули в період завоювання її мусульманами, в надії отримати допомогу від одновірців – християн. Частина циган, все ж, з різних причин залишилася на батьківщині. Їхні нащадки з часом прийняли іслам.

- Вважається, що саме цигани широко розповсюдили в мусульманських країнах танець живота. Однак, тому немає ні доказів, ні спростувань.

- Кажуть, що знаменитий Папюс навчався гадати у циган.

- Інквізиція ніколи не цікавилася циганами.

- У Середні віки циган, як і євреїв, звинувачували в канібалізмі.

- У 18-19 століттях, з підвищенням терпимості до циган у європейському суспільстві, їх кримінальність різко знизилась і в Європі пішов дуже швидкий процес інтеграції циган у суспільство.

- Майже всі назви циганських національностей або є назвами ключових професій, або відображають назву країни, що вважається ними рідною.

- Знаменитий циганський національний костюм був придуманий у 19-му столітті. Першими його стали носити келдерари. Історично цигани завжди були схильні носити одяг, характерний для країни проживання.

- Цигани – відомі пацифісти. Однак у різний час вони служили при арміях і в арміях Німеччини, Пруссії, Швеції, Росії. Під час Другої Світової Війни цигани брали участь у військових діях у складі як регулярних армій (СРСР, Франція; рядові, танкісти, військові інженери, льотчики, санітари, артилеристи і т. п.), так і партизанських груп, змішаних і чисто циганських (СРСР, Франція, Східна Європа). Партизанські дії циган проти фашистів іноді називають "Арії проти арійців".

- У результаті цілеспрямованого винищення циган фашистами в Європі померло близько 150 тисяч циган. "Циганський Голокост" називається Калі Траш (є також варіанти – Самударіпен і Параімос).

- Термін "циганський барон" використовується циганами лише останні пару десятків років, і далеко не всіма. Це запозичення із ЗМІ та романтичної літератури. Термін використовується спеціально для спілкування з нециганами.

- У світі існує кілька помітних циганських театрів: у Росії, в Україні, у Словаччині, в Німеччині, а також більш дрібні театри і студії в інших країнах.

- Коротке волосся у циган – це символ безчестя. Волосся зістригали вигнанцям і ізольованим. І досі цигани уникають зовсім коротких стрижок.

- Цигани розуміють багато простих фраз, виголошених на хінді. Тому цигани так люблять деякі індійські фільми.

- У циган є "небажані" професії, які зазвичай приховуються, щоб не "випасти" з циганського суспільства. Це, наприклад, фабрична робота, прибирання вулиць та журналістика.

- Як і кожен народ, цигани мають свої національні страви. З давніх часів цигани жили в лісах або біля них, тому харчувалися спійманими на полюванні звірами – зайцями, кабаном та іншими. Особливе національне блюдо циган – їжак, смажений або тушкований.

- Носії циганських генів називаються романо рат. За романо рат визнається право, якщо вони захочуть, стати циганами.

- Слово "лаве" у російській жаргоні запозичене з циганської мови, де воно має форму "лове" (цигани не "акають") і означає "гроші".

- Кульчик (сережка) в одному вусі у цигана означає, що він єдиний син в сім'ї.

Літературно-мистецька вікторина "Вічні блукальці всесвіту"

1. Назвіть художні фільми про циган. ("Циганка Аза", к/ст. ім. О. Довженко; "Циган", оригінальна назва: "Gitano / Gypsy", Іспанія; "Король циган", оригінальна назва "Dom za vesanje", режисер Френк Пірсон; "Час циган", режисер Емір Кустуріца; "Табір іде в небо", режисер Еміль Лотяну; "Циган", "Повернення Будулая", "Будулай, якого не чекають", режисер Євгеній Матвеев; "Алеко", фільм-опера, автор сценарію і режисер-постановник Віктор Окунцов; "Я винуватий", "Я винуватий-2", режисер Дуфуня Вишневський; "Важке щастя", режисер: Олександр Столпер);

2. Яка поема починається словами: Цигани галасливим натовпом По Бессарабії кочують. Вони сьогодні над річкою У наметах подертих ночують. (О. С. Пушкін "Цигани");

3. Відомо, що навчаючись в Академії мистецтв, Тарас Шевченко отримав срібну медаль за свою художню роботу. Назвіть цю картину і рік, коли автора було нагороджено. ("Циганка-ворожка", 1841 р.);

4. Назвіть твір М. Коцюбинського, героями якого є циганське сімейство ("Дорогою ціною");

5. Пригадайте прислів'я та приказки про циган. (Багатий, як циган на блохи; Крутить, як циган сонцем; Кажав циган: нема правди в світі, тільки в бога та в мене трошки; Пристав, як циган до точила; Циганові забожиться, що батогом лягнуть; Не робив Жид на хліб, та і Циган не буде; Кожний циган свою кобилу хвалить; Циган свиснув – кінь прибіг; Наліг, як циган на ковадло; Хто що любить, а циган – коней; Обдувив, як циган на ярмарку);

6. Коли у світі відзначається Міжнародний день циган? (8 квітня);

7. Назвіть автора твору та сам твір, за яким знято популярний телесеріал (А. Калінін "Циган");

8. Ця новела стала основою численних балетних, оперних, театральних вистав та екранізацій. Назвіть цю новелу та її автора (П. Меріме "Кармен");

9. Ця книга – одна з найпопулярніших книг на планеті, а імена головних героїв стали прозивними. Як називається цей роман та хто її автор? (*В. Гюго "Собор Паризької Богоматері"*);

10. За мотивами цієї книги молдавський режисер Е. Лотяну зняв фільм "Табір іде в небо". Назвіть цей твір та його автора (*М. Горький "Макар Чудра"*);

Список використаної літератури:

Книги:

Вальпе, М. Л. Еврейские традиции / М. Л. Вальпе. – М.: Декент: Дом «Подкова», 2001. – 143 с.

Гриневиц, Л. Єврейське національно-культурне відродження 1920-х–1930-х рр. в УРСР у "прокрустовому ложі" більшовицької ідеології / Л. Гриневиц // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – 2004. – Вип. 12. – С. 225–233.

Етносоціальні засади та особливості формування багатонаціонального складу населення на південноукраїнських землях до XVIII ст. // Петков С. В. Україна багатонаціональна / С.В. Петков. – К.: КНТ, 2008. – С. 13-35.

Євреї. Цигани // Наулко, В. Хто і відколи живе в Україні / В. Наулко. – К.: Гол. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1998. – С. 41-42, 49.

Євреї. Цигани (роми) // Національні меншини України: історія та сучасність. – К.: МАУП, 2006. – С. 34-36, 70-71.

Євреї: Поселення євреїв-землеробів на Півдні України. Цигани: Етнічний образ циган в Україні. Циганський фольклор. Весілля ромів // Боряк О. Україна: етнокультурна мозаїка / О. Боряк. – К.: Либідь, 2006. – С. 168-175, 197-199.

Еврейский год с иллюстрациями – Иерусалим: Скопус Филмз ЛТД, 1998. – 90 с.

Єврейське населення півдня України: історія та сучасність. – Запоріжжя, 1992. – 121 с.

Зіневич, Н. О. Цигани в Україні: формування етносу і сучасний стан / Н. О. Зіневич // Український науковий журнал. – 2001. – № 1. – С. 40-52.

Знаменитые евреи: Краткие биографии 180 мужчин и женщин / Сост. Э. Бройтман. – М., 2000. – 448 с.

Кержнер, А. Нариси з історії та культури євреїв України / А. Кержнер. – К.: Дух і Літера, 2008. – 398 с.

Лесков, Н. Еврей в России. Несколько замечаний по еврейскому вопросу / Н. Лесков. – М.: Книга, 1990. – 32с.

Наулко, В. І. Цигани в Україні / В. І. Наулко, Н. О. Зіневич // Енциклопедія історії України : у 10 т. Т.10. – К.: Наук. думка, 2013. – С. 476.

Орлянський, В. С. Євреї України в 20–30-ті роки ХХ сторіччя: соціально-економічний аспект / В. С. Орлянський. – Запоріжжя : ЗГТУ, 2000. – 240 с.

Переслідування та вбивства ромів на теренах України у часи Другої світової війни : зб. док., матеріалів та спогадів / Укр. центр вивч. історії Голокосту, Міжнар. громад. орг. "Міжнар. фонд "Взаєморозуміння і толерантність" ; [авт.-упоряд. М. Тяглий]. – К., 2013. – 208 с. : іл.

Танья, Я. П'ятдесят питань про антисемітизм: спільний проект центру досліджень єврейської історії та культури (Київ) та дому Анни Франк (Амстердам) / Я. Танья. – К.: Дух і літера, 2009. – 176 с.: іл.

Хитерер, В. Документи по єврейской истории 16–20 веков в киевских архивах / В. Хитерер. – К.: М., 2001. – 223 с.

Фрейзер, А. Цигани / А. Фрейзер. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2003. – 360 с.

Статті із періодичних видань:

Мазоре, І. Скарби, які нині розшукуємо: [Цигани України: історія, стан мови, вірування, фольклор, музика] / І. Мазоре // Початкова школа. – 1996. – №10. – С. 41-44.

Найман, О. Я. Народні єврейські свята і традиції / О. Я. Найман // Початкова школа. – 1994. – №4. – С. 43-45.

Найман, О. Я. Як євреї прийшли в Україну / О. Я. Найман // Початкова школа. – 1993. – №11. – С. 32-36.

Наулко, В. Коріння та крона: [Етнографічний поділ України: цигани, кримські татари, болгары, євреї та інші народи] / В. Наулко // Красзнавство. Географія. Туризм. – 2000. – №5. – С. 4-7.

Електронні ресурси:

Беліков, О. Цигани України наприкінці ХХ ст.: проблеми і шляхи їх вирішення: [Електронний ресурс] / О. Беліков. – Режим доступу: http://www.iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/13/articles/sec2/stat22.html

Десятерик, Д. Час ромів: [Електронний ресурс] / Д. Десятерик. – Режим доступу: <http://sumno.com/article/chas-romiv/>

Комунальний заклад "Запорізька обласна бібліотека для дітей
"Юний читач"
Запорізької обласної ради

69006
м. Запоріжжя
вул. В.Лобановського, 14

Телефони: (061) 236-85-62
236-85-63
236-86-27
236-86-49

Факс: (061) 236-85-62

Ел. пошта: zobd@ukr.net

Сайт: zobd.zp.ua